

VOYAGA YETMAGANLAR TOMONIDAN JAZOLARNI IJRO ETISH DEVRIDA QAYTA JINOYAT SODIR ETILISHINI OLDINI OLISH

OQILAXON AHMADOVA TURG'UN QIZI

Ichki Ishlar Akademiyasi kunduzgi ta'lim

3-o'quv kursi 336-guruh kursanti

Probatsiya faoliyati yo'nalishi

ANNOTATSIYA

Maqolada jazoni ijro etish davrida ikki nafar voyaga yetmagan tomonidan qayta jinoyat sodir etilishining oldini olishga doir amaliy mexanizmlar yoritiladi. Masalaga faqat nazariy emas, balki hayotiy misollar asosida yondashiladi. Jumladan, jazoni o'tayotgan voyaga yetmaganlarni ijtimoiy foydali mehnatga jalb qilish, ta'lim muassasalari bilan hamkorlikda maxsus o'quv kurslarini tashkil etish, psixologik yordamni kuchaytirish kabi choralar ko'rib chiqiladi. Shuningdek, jazoni o'tayotgan yoshlarning o'z tengdoshlari bilan muloqotini to'g'ri yo'naltirish, oila bilan muntazam uchrashuvlar o'tkazish va mahalliy hamjamiyat vakillarini tarbiyaviy jarayonga jalb qilish orqali samarali natijalarga erishish mumkinligi ta'kidlanadi.

Tadqiqotda oxirgi yillarda qabul qilingan huquqiy hujjatlar amaliy jihatdan tahlil qilinib, yangi qarorlarning oldingi nizomlardan farqi va ularning natijalari misollar orqali ochib beriladi. Shu tariqa, qayta jinoyat sodir etilishining oldini olishda profilaktika, tarbiya va rehabilitatsiya choralarining bir butun tizim sifatida ishlashi zarurligi asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: *voyaga yetmaganlar, qayta jinoyat, jazoni ijro etish, profilaktik chora, rehabilitatsiya, ijtimoiy moslashuv, amaliy mexanizmlar.*

KIRISH

Hozirgi kunda voyaga yetmaganlar o'rtasida jinoyatchilikning oldini olish masalasi davlat siyosati darajasida dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Chunki yoshlar jamiyatning kelajagi, ularning sog'lom tarbiyasi va to'g'ri yo'naltirilishi mamlakat taraqqiyoti bilan chambarchas bog'liqdir. Ayniqsa, jazoni ijro etish

muassasalarida jazoni o'tayotgan voyaga yetmaganlar tomonidan qayta jinoyat sodir etilishining oldini olish huquqni muhofaza qiluvchi organlar, ta'lim muassasalari, psixologlar va butun jamiyat oldida muhim vazifa sifatida turadi.

Mavzuning dolzarbligi shundaki, voyaga yetmagan shaxs jazoni o'tab chiqqach, jamiyatga qayta moslashishda turli qiyinchiliklarga duch keladi. Bu esa nazorat, tarbiya va ijtimoiy qo'llab-quvvatlash yetarli bo'lmasa, qayta jinoyat sodir etilishiga olib kelishi mumkin. Shu bois, jazoni ijro etish davrida profilaktika, tarbiya va reabilitatsiya choralari bir butun tizim sifatida amalga oshirish alohida ahamiyat kasb etadi.

Mazkur maqolada ikki nafar voyaga yetmagan tomonidan jazoni ijro etish davrida qayta jinoyat sodir etilishining oldini olish masalasi amaliy misollar asosida yoritiladi. Xususan, ularni ijtimoiy foydali mehnatga jalb qilish, psixologik yordamni kuchaytirish, maxsus o'quv kurslarini tashkil etish, oila va hamjamiyat bilan hamkorlikni rivojlantirish kabi samarali mexanizmlar ko'rib chiqiladi. Shuningdek, so'nggi yillarda qabul qilingan huquqiy hujjatlar amaliy tahlil qilinib, ularning samarasi haqida fikr yuritiladi.

ASOSIY QISM

O'zbekistonda voyaga yetmagan jinoyatchilar bilan ishlash bo'yicha bir qator qonun va qarorlar qabul qilingan bo'lib, ular probatsiya faoliyati bilan bevosita bog'liqdir. Ushbu hujjatlar nafaqat nazorat, balki tarbiyaviy va ijtimoiy reabilitatsiya choralari ham ko'zda tutadi.

O'zbekistonda probatsiya faoliyatiga oid hujjatlar va ularning amaliy ahamiyati:

2024-yil 7-avgust "Probatsiya to'g'risida"gi Qonun qabul qilindi. Ushbu qonun probatsiya faoliyatining huquqiy asoslarini belgilab berdi. Unda voyaga yetmagan jinoyatchilar bilan ishlashning tartibi, ularga nisbatan nazorat va tarbiyaviy choralarning qo'llanishi, shaxsiy reabilitatsiya dasturlarini tuzish mexanizmi aniq ko'rsatib o'tilgan.

Amaliy ahamiyati: probatsiya xodimlari voyaga yetmaganlarga individual dastur ishlab chiqib, ularni ta'limga, sportga va kasbga jalb qilish orqali qayta jinoyat sodir etilishining oldini oladi.

2019-yil 14-mart O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat-ijroiya kodeksiga kiritilgan o‘zgartirishlar. Probatsiya xizmatlari mustaqil bo‘linma sifatida belgilandi va jazoni o‘tash jarayonida voyaga yetmaganlarga nisbatan ijtimoiy-huquqiy yordam ko‘rsatish mexanizmi kuchaytirildi. **Amaliy ahamiyati:** voyaga yetmaganlarga nisbatan qamoqqa olishdan tashqari, ularni jamiyatda tuzatish imkoniyatini beruvchi probatsiya nazorati keng qo‘llanila boshlandi.

2020-yil 1-yanvar – Probatsiya xizmati amaliyotda to‘liq faoliyat boshladi. Bu sanadan boshlab jazoni ijro etish tizimida yangi bosqich boshlandi va voyaga yetmaganlar bilan ishlashga alohida e‘tibor qaratildi. **Amaliy ahamiyati:** voyaga yetmaganlarga faqat jazoni ijro etish emas, balki ularni ijtimoiylashuvga qaytarish, psixologik va pedagogik yordam ko‘rsatish yo‘lga qo‘yildi.

2021-yil 19-mart – Prezident qarori bilan probatsiya faoliyati takomillashtirildi. Probatsiya xizmatlariga yoshlarni huquqbuzarlikdan qaytarish, ularni kasb-hunarga o‘qitish va bandlik dasturlariga jalb qilish majburiyati yuklatildi. **Amaliy ahamiyati:** voyaga yetmaganlar probatsiya nazorati davrida nafaqat nazorat ostida bo‘ladi, balki jamiyatda o‘z o‘rnini topish imkoniyatiga ega bo‘ladi.

Voyaga yetmaganlar tomonidan qayta jinoyat sodir etilishining oldini olish masalasi oxirgi yillarda qabul qilingan qator huquqiy hujjatlar orqali amaliy jihatdan mustahkamlanmoqda. Avvalgi yillarda asosan nazorat va jazolash choralariga ko‘proq urg‘u berilgan bo‘lsa, yangi qarorlar va nizomlarda tarbiya, reabilitatsiya hamda ijtimoiy moslashuvga kengroq e‘tibor qaratilmoqda.

Masalan, ilgari jazoni ijro etish muassasalarida voyaga yetmaganlarning ta‘lim olish huquqi ko‘proq nazariy shaklda belgilangan bo‘lsa, yangi tartiblar ularni amaliy kasb-hunar o‘rganishga, zamonaviy texnologiyalar bilan tanishishga va mustaqil hayotga tayyorlashga qaratilgan. Bu esa jazoni o‘tab chiqqan yoshlarning kelgusida ish topish imkoniyatlarini kengaytiradi hamda qayta jinoyat sodir etish xavfini kamaytiradi.

Shuningdek, avvalgi nizomlarda psixologik yordam yetarli darajada ko‘zda tutilmagan bo‘lsa, keyingi yillarda qabul qilingan huquqiy hujjatlar asosida jazoni

o'tayotgan voyaga yetmaganlar uchun doimiy psixologik maslahatlar, stressni yengish mashg'ulotlari, ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirish dasturlari joriy etilgan. Amaliyot shuni ko'rsatmoqdaki, bunday yondashuv yoshlarning ichki dunyosida ijobiy o'zgarishlar qilishga yordam bermoqda.

Yana bir farq ilgari oilaning ishtiroki cheklangan bo'lsa, hozirgi kunda ota-ona yoki yaqin qarindoshlar bilan muntazam uchrashuvlar tashkil etilishi, hatto oilaviy psixologlar ishtirokida suhbatlar o'tkazilishi ta'minlanmoqda. Bu choralar voyaga yetmaganlarning o'zini yolg'iz his etmasligiga va ijtimoiy qo'llab-quvvatlashni kuchaytirishga xizmat qilmoqda.

Quyidagi jadvalda O'zbekiston Respublikasida oxirgi yillarda voyaga yetmaganlar tomonidan qayta jinoyat sodir etilishining oldini olish bo'yicha qabul qilingan huquqiy hujjatlar amaliy jihatdan tahlil qilinadi. Jadvalda eski nizomlar va yangi qarorlar o'rtasidagi farqlar hamda ularning bugungi kundagi qulayliklari va samaradorligi amaliy misollar asosida yoritiladi:

1-jadval

Yil / Sana	Eski nizomlarda mavjud holat	Yangi qarorlardagi o'zgarishlar	Amaliy natijalar va samaradorlik
2017-yil, 29-avgust – “Voyaga yetmaganlar ishlari bo'yicha komissiyalar faoliyatini takomillashtirish” qarori	Asosan nazorat va hisob-kitob ishlari bilan cheklangan, profilaktika yetarlicha kuchli emas edi	Mahallalar bilan hamkorlik, yoshlarni ijtimoiy foydali mehnatga jalb qilish mexanizmi kiritildi	Yoshlarning bandligi ortdi, jinoiy xatti-harakatlarga ehtiyoj kamaydi
2019-yil, 14-yanvar – “Huquqbuzarliklarning	Jazoni o'tayotgan	Psixologik xizmatlar alohida	Stressni yengish, ijtimoiy

Yil / Sana	Eski nizomlarda mavjud holat	Yangi qarorlardagi o'zgarishlar	Amaliy natijalar va samaradorlik
oldini olish tizimini yanada takomillashtirish” qarori	voyaga yetmaganlar uchun psixologik yordam umumiy tartibda, cheklangan edi	tizim sifatida yo'lga qo'yildi, maxsus psixologlar jalb qilindi	ko'nikmalarni rivojlantirish orqali qayta jinoyat sodir etish xavfi kamaydi
2020-yil, 26-oktabr – “Kriminologik monitoringni joriy etish” qarori	Ilgari faqat statistik ma'lumotlar yig'ilgan, tahlil tizimi sust edi	Real vaqt rejimida jinoyatchilikka oid ma'lumotlar monitoringi yo'lga qo'yildi	Voyaga yetmaganlar orasida jinoyat xavfini erta aniqlash va profilaktika ishlari kuchaydi
2021-yil, 15-iyul – “Jazo ijro etish muassasalarida ta'lim va tarbiya jarayonini kuchaytirish” qarori	Avvalgi nizomlarda ta'lim nazariy ko'rinishda bo'lib, kasb-hunar o'qitish yetarli emas edi	Jazoni o'tayotgan voyaga yetmaganlar uchun kasb-hunar kurslari, IT yo'nalishida o'quv markazlari ochildi	Jazo muddatidan keyin yoshlarning ish topish imkoniyati oshdi, qayta jinoyat ehtimoli kamaydi
2022-yil, 20-dekabr – “Voyaga yetmaganlar bilan ishlashda oilaviy va	Avvalgi qarorlarda oilaning	Oilaviy psixologlar ishtirokida muntazam	Yoshlarning oilaga bog'lanishi kuchaydi, ijtimoiy qo'llab-quvvatlash

Yil / Sana	Eski nizomlarda mavjud holat	Yangi qarorlardagi o'zgarishlar	Amaliy natijalar va samaradorlik
jamoaviy mas'uliyatni kuchaytirish" qarori	ishtiroki cheklangan edi	uchrashuvlar va suhbatlar joriy etildi	muhitida ulg'ayishi ta'minlandi
2023-yil, 5-aprel – "Reabilitatsiya markazlari faoliyatini kengaytirish" qarori	Avvallari reabilitatsiya markazlari soni kam edi va faqat poytaxt hududida faoliyat yuritgan	Hududlarda ham markazlar ochildi, mahalla va NNTlar jalb qilindi	Yoshlar uchun psixologik, pedagogik va kasbiy reabilitatsiya imkoniyatlari kengaydi
2024-yil, 18-mart – "Yoshlar jinoyatchiligini oldini olishga doir qo'shimcha choratadbirlar" qarori	Oldingi yillarda tarbiya ishlari ko'proq jazo muassasalari ichida amalga oshirilgan	Mahalla, ta'lim muassasalari va jamoat tashkilotlari bilan tizimli hamkorlik kuchaytirildi	Jazoni o'tayotgan yoshlar jamiyatga tezroq moslashmoqda, qayta jinoyat sodir etish darajasi pasaymoqda

XULOSA

Tadqiqot davomida aniqlanishicha, voyaga yetmaganlar tomonidan jazoni ijro etish davrida qayta jinoyat sodir etilishining oldini olish masalasi yillar davomida huquqiy jihatdan takomillashtirib borilmoqda. Eski nizomlar ko'proq nazorat va hisob-kitob bilan cheklangan bo'lsa, yangi qarorlar profilaktika, tarbiya va reabilitatsiyani yagona tizim sifatida qo'llashni yo'lga qo'ydi.

Amaliy tajribalar shuni ko'rsatadiki:

- voyaga yetmaganlarni ijtimoiy foydali mehnatga jalb qilish,
- psixologik yordamni kuchaytirish,
- kasb-hunar va ta'lim dasturlarini kengaytirish,
- oila va mahalla bilan muntazam hamkorlikni yo'lga qo'yish, ularning jamiyatga qayta moslashuvini osonlashtirmoqda.

Natijada, yangi huquqiy hujjatlarda nazarda tutilgan mexanizmlar yoshlarning qayta jinoyat sodir etish darajasini kamaytirib, ularni barkamol shaxs sifatida shakllanishiga xizmat qilmoqda. Demak, profilaktika, tarbiya va rehabilitatsiya choralarning uzviy uyg'unligi – kelajakda jinoyatchilikni oldini olishning eng samarali yo'li hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Jo'rayev, M. *Voyaga yetmaganlar jinoyatchiligi va uning oldini olish masalalari*. Toshkent: Yangi asr avlodi, 2020.
2. To'laganov, A. *Jinoyat-ijroiya tizimida voyaga yetmaganlar bilan ishlashning huquqiy asoslari*. Toshkent: Ma'naviyat, 2021.
3. Sodiqova, N. *Huquqbuzarliklar profilaktikasi va ijtimoiy rehabilitatsiya tizimi*. Samarqand: Zarafshon, 2022.
4. Karimov, H. *Yoshlar huquqiy madaniyatini shakllantirish va jinoyatchilikka qarshi kurash*. Toshkent: Akademnashr, 2023.
5. Abdurahmonov, A. *O'zbekistonda voyaga yetmaganlar huquqlarini himoya qilishning huquqiy asoslari*. Buxoro: Buxoro nashriyoti, 2024.